

**Robert Devetak**

dr., asistent z doktoratom, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SI-1000 Ljubljana
Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici, Vipavska 13, SI-5000 Nova Gorica
E-pošta: robert.devetak@inv.si
ORCID: 0000-0002-5098-5392

Primeri delovanja javnih kuhinj na Goriškem in Gradiškem pred prvo svetovno vojno

IZVLEČEK

Članek predstavlja delovanje različnih sistemov javnih kuhinj, ki so jih v obdobju Avstro-Ogrske ustanovljali na Goriškem in Gradiškem. Šlo je za pomembno obliko socialne pomoči revnemu prebivalstvu v deželi, s katero so dobrotelne organizacije ali posamezniki lajšali tegobe socialno ogroženim slojem prebivalstva tako v urbanem kot ruralnem okolju. Na podlagi različnih virov bodo predstavljeni štiri primeri iz Gorice in furlanskega dela dežele. V glavnem mestu dežele je delovala splošna javna kuhinja, ki jo je organiziralo tamkajšnje žensko dobrotelno društvo, poleg nje pa še dve, ki sta bili namenjeni revni šolski populaciji. V furlanskih naseljih se je na prehodu iz 19. v 20. stoletje razvil poseben sistem javnih kuhinj, katerega glavni namen je bil boj proti bolezni pelagra, ki je pestila tamkajšnje revno prebivalstvo.

KLJUČNE BESEDE

Javne kuhinje, socialna pomoč, Goriška in Gradiška, Avstro-Ogrska, dobrotelnost, revščina, društva

ABSTRACT

EXAMPLES OF SOUP KITCHENS OPERATING IN GORIZIA AND GRADISCA BEFORE THE FIRST WORLD WAR

The article describes the operations of various systems of soup kitchens that were set up in Gorizia and Gradisca during the period of Austria-Hungary. They constituted a crucial form of provincial social aid to the poor, with which charity organizations or individuals alleviated the hardships facing the vulnerable social strata in both urban and rural areas. Drawing from various sources, the article presents four examples from the city of Gorizia and the Friulian part of the County. Operating in the provincial capital were the general soup kitchen, run by the local women's charity association, and two soup kitchens providing meals to poor schoolchildren. At the turn of the twentieth century, a special system of soup kitchens was also set up across Friuli settlements with the main purpose to fight pellagra, which wreaked havoc among the poor local population.

KEY WORDS

Soup kitchens, social aid, Gorizia and Gradisca, Austria-Hungary, charity, poverty, associations

Uvod

V 19. stoletju se je začela razvijati organizirana in institucionalizirana socialna oskrba, ki je do prve svetovne vojne ponekod po Evropi že privedla do izrazitega vstopa države na to področje z oblikovanjem, urejanjem in poenotenjem socialne politike na najvišji ravni.¹ Različne institucije in posamezniki so si zadali nalogo izboljšati ekonomske razmere ter življenjski standard nižjih družbenih razredov s številnimi oblikami socialne pomoči, med katerimi so bile pomembne tudi javne kuhinje.² Sistem prostovoljnega organiziranega razdeljevanja poceni, a kaloričnih obrokov, ki sta jih povečini sestavljala zelenjavna juha in kruh, se je konec 18. stoletja razvil v nemškem prostoru ter se postopoma razširil v vsa večja evropska urbana središča.³ Ponekod so bile tovrstne oblike pomoči na javnih krajih stalno prisotne, pogosto pa so jih različni deležniki (javne oblasti, dobrodelna društva, človekoljubi) organizirali ob večjih socialnih krizah, ki so bile posledica gospodarskih dejavnikov, naravnih nesreč, vojn itd.⁴ Pomanjkanje hrane je v okolju, kjer so se tvrstne socialne krize pojavljale, sprožilo številne negativne posledice – podhranjenost, kronične bolezni ter težave v telesnem in duševnem razvoju.⁵ V tem pogledu je lahko javno razdeljevanje hrane pomembno pripomoglo k reševanju stisk. Pomoč je zajela vse starostne skupine, velikokrat pa so nekatere kuhinje delovanje usmerile k točno določenim skupinam oseb, na primer revnim učencem, s čimer so jim omogočili dostop do šolanja in razbremenili proračune staršev. Ljudske kuhinje so s svojim delovanjem vsaj kratkoročno olajšale dostop do hrane najrevnejšim skupinam prebivalstva, hkrati pa je ta oblika pomoči, ki je velikokrat delovala na javnem kraju, poglobljala zavest o revščini in pomenu dobrodelnosti v širši družbi.⁶

Slovenski prostor je sledil zgledom iz drugih delov Evrope, predvsem iz nemškega (habsburškega) in italijanskega prostora. Tako kot v nekaterih drugih urbanih središčih na Slovenskem in v Avstro-Ogrski⁷ je na prehodu iz 60. v 70. leta 19. stoletja prišlo do ustanovitve prve tovrstne javne kuhinje v Gorici. V naslednjih desetletjih so različne interesne skupine, društva in posamezniki predvsem za revno urbano prebivalstvo organizirali več podobnih primerov socialne pomoči. Za deželo Goriško in Gradiško je bila tovrstna oblika pomoči pomembna, saj so se nižji sloji prebivalstva, tako na podeželju kot v urbanih

središčih, v obdobju Avstro-Ogrske soočali s pogostimi krizami, ki so zahtevale številne intervencije lokalnih, deželnih in državnih oblasti, cerkvenih in sekularnih dobrodelnih ustanov ter angažiranih posameznikov.⁸ Javnim oblastem se samim velikokrat ni uspelo učinkovito soočiti s posledicami gospodarskih in socialnih kriz, zato je velik del bremena ležal na plečih različnih društev, ki so na različne načine lajšale tegobe in posledice pri lokalnem prebivalstvu.⁹ Javne kuhinje so bile pomemben način reševanja tovrstnih socialnih stisk.

Značilno je, da je velik del pobud za organizacijo javnih kuhinj prišel s strani žensk, ki so imele v tem obdobju glavno vlogo na dobrodelnem področju.¹⁰ Dobrodelnost je bila razumljena kot podaljšana roka skrbstva za družino oziroma *javno materinstvo*,¹¹ zato je bila v 19. stoletju družbeno sprejemljiva oblika javnega delovanja za ženske, ki so imele v tem obdobju sicer zelo omejene možnosti pri izvajanju tovrstnih aktivnosti.¹² Po takratnih nazorih so bile ženske kot matere naravno usposobljene za dobrodelno delovanje.¹³ Za vsa večja in pomembnejša ženska dobrodelna društva in organizacije je bilo tako organiziranje javnega dostopa do prehrane za socialno ogrožene sloje prebivalstva ena glavnih ter najpomembnejših nalog in dejavnosti.¹⁴

Javne kuhinje so bile pomembne z več vidikov. Revnim slojem prebivalstva so zagotavljale kalorično ustrežnejše, pestrejšje in velikokrat bolj zdrave obroke, kar je pozitivno vplivalo na splošne zdravstvene razmere med uporabniki ter v širši družbi. Hkrati je članstvo dobrodelnih organizacij tako prišlo v stik s socialno ogroženimi skupinami in pridobilo pomembne podatke za uveljavljanje učinkovitejših metod ter ukrepov, povezanih s socialnim varstvom in socialno politiko.¹⁵ K tovrstnim stikom lahko prištejemo še željo po socialnem nadzoru, ki so ga oblasti in dobrodelna društva izvajala nad obiskovalci kuhinj, z namenom uvajanja meščanskih moralnih norm.¹⁶ To je bilo v Goriški in Gradiški vidno predvsem pri kuhinjah, namenjenih mladoletnim, kjer je bil vidik nadzora in moralne vzgoje vsaj tako pomemben kot samo razdeljevanje hrane.

Članek bo na podlagi časopisnih virov predstavil osrednje javne kuhinje na Goriškem in Gradiškem v desetletjih pred prvo svetovno vojno ter izpostavil njihove posebnosti. Poleg omenjenih so v deželi delovale še nekatere druge tovrstne kuhinje, kot na primer Dijaška miza, ki jo je v Gorici za pomoč sre-

¹ Doležalová, *The Story of Poverty*, str. 40–44.

² Glasser, *Soup Kitchens*, str. 525–527.

³ Rumble, *Soup Through the Ages*, str. 182.

⁴ Blaj Hribar, *Pomanjkanje v Ljubljani*, str. 120–124; Dobaja, *Od ljudske kuhinje*, str. 244–245.

⁵ Margulis, *Hopewell, Ljudske kuhinje*, str. 220.

⁶ *Prav tam*, str. 219.

⁷ Dobaja, *Od ljudske kuhinje*, str. 241–246. Na Dunaju je prva javna kuhinja začela delovati leta 1874, v Ljubljani pa leta 1877.

⁸ Devetak, *Vstop žensk*, str. 64–69.

⁹ Devetak, *Gospodarska kriza*, str. 281–299.

¹⁰ Fuchs, Thompson, *Women in Nineteenth-Century*, str. 137–154.

¹¹ Dudeková, *Municipal Social Welfare*, str. 156.

¹² Frohman, *Poor Relief and Welfare*, str. 117.

¹³ Selišnik in Cergol Paradiž, *Delovanje žensk*, str. 239.

¹⁴ Scholliers, *Eating Out*, str. 112–113.

¹⁵ Glasser, *More Than Bread*, str. 1–22.

¹⁶ Perrot, *Stepping Out*, str. 452–453.

dnješolcem ustanovil katoliški politični tabor in je delovala v okviru dobrodelnega zavoda Alojzijevišče,¹⁷ a so časopisni viri o njenem delovanju skopi.¹⁸ V letih pred prvo svetovno vojno je delovala še javna kuhinja v Krminu, ki jo je organizirala lokalna oblast.¹⁹ Pozivi za uvajanje tovrstnih oblik pomoči so prišli s strani vseh najštevilnejših in pomembnejših narodnih skupin v deželi,²⁰ ki so pri zagotavljanju hrane revnemu prebivalstvu kljub naraščajočemu nacionalizmu ter narodnostnim sporom vsaj v določeni meri aktivno sodelovale.²¹

Javna kuhinja gospejnega društva za pomoč revežem

Ustanovitev prve javne kuhinje v Gorici je bila rezultat pobude gospejnega društva za pomoč revežem (*Associazione delle Signore Goriziane a sollievo dei poveri/Görzer Frauenverein zur Unterstützung der Armen*). Šlo je za prvo sekularno dobrodelno društvo na Goriškem in Gradiškem. Konec leta 1868 so ga ustanovile goriške plemkinje in bogate meščanke z namenom pomagati socialno šibkim v Gorici in njeni neposredni okolici. Društvo je postavilo merila za druge organizirane sekularne dobrodelne pobude, ki so se v deželi pojavile na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Njegovo delovanje je bilo naravnano v več smeri in je okvirno obsegalo prirejanje javnih dogodkov, na katerih je članstvo zbiralo sredstva in opozarjalo na tegobe revnega prebivalstva, dobrodelnih sejmov (bazarjev) ter zbiranje in razdeljevanje finančnih ter materialnih sredstev za reveže, s čimer je članstvo aktivno in pomembno pomagalo javnim prizadevanjem oblasti pri zaježitvi slabih socialnih razmer. Društvo je podporo prejelo predvsem od italijanske in nemške goriške elite, medtem ko je slovenska skupnost po letu 1880 zaradi narodnostnih antagonizmov redkeje sodelovala pri društvenih projektih.²² Med omenjenimi dejavnostmi lahko posebej izpostavimo javno kuhinjo, ki je bila osrednja oblika pomoči društvu v času njegovega obstoja.

Javno razdeljevanje hrane, ki ga je organiziralo društvo, lahko ločimo na dve obdobji. V prvem, ki je trajalo od začetka delovanja društva do leta 1886, so članice društva obroke delile občasno oziroma v določenem obdobju – zimskih in zgodnjih pomladnih mesecih, ko je bil dostop do hrane težji.²³ V prvih letih delovanja so članice obroke pripravljale in delile v prostorih ob goriški mestni šoli v Edlingovi hiši.

Obrok sta v večini primerov sestavljala topla zelenjavna juha in kos kruha.²⁴ Število razdeljenih obrokov v zimskih mesecih se je od začetka delovanja društva postopoma povečevalo. Na prehodu iz leta 1871 v 1872 je društvo razdelilo 29.300 obrokov, naslednjo zimo okoli 40.000, na prehodu iz leta 1873 v 1874 pa že okoli 58.000 obrokov.²⁵ Pozimi 1873 je kuhinja zagotavljala okoli 300 obrokov na dan,²⁶ to število pa je do leta 1884 naraslo na povprečno 432 obrokov dnevno.²⁷ Hiter dvig nakazuje velik pomen tovrstne pomoči in potrebo po njej. K temu je deloma pripomoglo naraščanje števila prebivalstva Gorice, ki je bilo predvsem posledica priseljavanja s podeželja, kjer se je veliko ljudi soočalo z dolgovi in slabimi življenjskimi razmerami.²⁸ V času izrednih dogodkov sta razdeljevanje hrane aktivno organizirali tudi mestna in deželna oblast, ki sta pomagali gospejnemu društvu ter tudi sami organizirali pripravljanje in razdeljevanje hrane. Občina je januarja 1880 razdelila v povprečju okoli 220 obrokov dnevno.²⁹ Javna kuhinja je bila osrednja javna dejavnost društva, kar je razvidno iz finančnih podatkov, saj je bila velika večina zbranega denarja namenjena nakupu hrane.³⁰ V 80. letih 19. stoletja se je število razdeljenih obrokov, ki jih je delilo društvo, ustalilo pri okoli 58.000 do 60.000 za obdobje štirih mesecev. Leta 1882 so tako razdelili 58.255 obrokov, kar je društvo stalo nekaj več kot 2450 goldinarjev,³¹ leta 1886 pa 59.990; za pripravo in nakup surovin je društvo porabilo 1250 goldinarjev.³²

Sredi 80. let 19. stoletja je društvo ob izdatni pomoči časopisja v javnost poslalo željo po ustanovitvi stalne javne kuhinje, ki bi delovala v Gorici zunaj prostorov društva. Časopisje je že v 70. letih 19. stoletja javnosti predstavljalo primere iz tujine, predvsem iz italijanskega prostora, in poudarjalo prednosti tovrstne oblike delovanja. Leta 1874 je *L'Isonzo* bralcem predstavil uspešno delovanje javne kuhinje v kraju Borgoforte v Lombardiji.³³ V naslednjem desetletju so se članki o tej tematiki pojavljali pogosteje. Primeri javnih kuhinj v Trstu³⁴ ter bližnjih mestih v Italiji (Vidmu, Latisani in Palmanovi) so v drugi polovici leta 1886 vodstvo društva spodbudili, da je pripravilo sestanek, na katerem je načrtovala smernice za ustanovitev javne kuhinje v Gorici.³⁵ Članice so v ustanovitev in pripravo tovrstne pomoči vložile veli-

¹⁷ Perat, *Gorica*, str. 120–122.

¹⁸ *Gorica*, 23. 7. 1912, št. 59.

¹⁹ *L'Eco del Litorale*, 31. 10. 1911, št. 204.

²⁰ Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 45. Glede na občevalni jezik je v deželi leta 1910 slovensko govorilo 62 %, italijansko in furlansko 36 %, nemško 1,8 %, ostale jezike pa 0,2 % prebivalstva.

²¹ Prav tam, str. 330–335.

²² Devetak, *Vstop žensk*, str. 80–102.

²³ Claricini, *Gorizia nelle sue*, str. 422.

²⁴ Šatej, *Žensko delovanje*, str. 38.

²⁵ Claricini, *Gorizia nelle sue*, str. 422.

²⁶ *L'Isonzo*, 27. 12. 1873, št. 104.

²⁷ *Corriere di Gorizia*, 23. 4. 1884, št. 33.

²⁸ Kalc, *Vidiki razvoja prebivalstva*, str. 700; Devetak, *Gospodarska kriza*, str. 284–287.

²⁹ *L'Isonzo*, 13. 1. 1880, št. 10.

³⁰ Claricini, *Gorizia nelle sue*, str. 422.

³¹ *Eco del Litorale*, 27. 4. 1882, št. 34.

³² ASGO, *I. R. Capitanato Distrettuale di Gorizia*, b. 16, f. 122, d. 6659.

³³ *L'Isonzo*, 29. 4. 1874, št. 34.

³⁴ *Corriere di Gorizia*, 12. 10. 1886, št. 122.

³⁵ *Corriere di Gorizia*, 24. 7. 1886, št. 88.

ko časa ter energije, izvedle so tudi več poizvedb in obiskov po državi in tujini ter aktivno sodelovale z goriškimi in deželnimi oblastmi. Za sodelovanje so si aktivno prizadevale pridobiti tudi lokalno prebivalstvo. Za širjenje in utrjevanje idej o javni kuhinji so angažirale časopise, ki je podprlo njihovo delovanje. Če sklepamo po pregledanih virih, je šlo za največji projekt društva v celotnem obdobju delovanja, ki se je uspešno uveljavil in deloval vse do prve svetovne vojne. Časopise je največkrat omenjalo primer iz Vidma, kjer so dnevno razdelili med 750 in 1500 obrokov. Cena postavitve kuhinje naj bi bila okoli 6000 lir, ta model pa je bil zgled za postavitve goriške kuhinje.³⁶ Predsednica gospejnega društva Antonia Rassauer-Marinelli je poleti 1886 obiskala Celovec in Dunaj, da bi se seznanila s tamkajšnjim sistemom razdeljevanja hrane.³⁷ Na Dunaju so se javne kuhinje razširile v 70. letih 19. stoletja in so uspešno delovale.³⁸ Članice društva so bile v stiku z ustanoviteljem videmske javne kuhinje, nekim de Girolamom, ki jim je poslal osnovne informacije o njenem delovanju.³⁹

Po analizi delovanja omenjenih primerov se je vodstvo odločilo, da bo društvo posnemalo videmsko javno kuhinjo, ker je njen sistem najbolj ustrezal goriškemu okolju in prebivalstvu.⁴⁰ Na sestanku, ki je potekal konec julija 1886, sta poleg odbornic društva, ki jih je vodila predsednica baronica Rassauer-Marinelli, sodelovala goriški župan Giuseppe Maurovich in referent za javno zdravje pri goriški občini, zdravnik Aronne Luzzatto. Odbornice so na sestanku poudarile pomen ustreznih in zdravih obrokov, do katerih bi morali imeti dostop tudi revni prebivalci. Težavni so bili predvsem zimski meseci, ko je bil dostop do te hrane, predvsem sadja in zelenjave, težji. Med pripravo se je društvo obrnilo na vse narodnostne in verske skupnosti v mestu, da bi od njihovih predstavnikov dobilo mnenje ali predloge o vzpostavitvi razdeljevanja hrane. Pri tem so večinoma sodelovali le predstavniki in predstavnice italijanske ter nemške skupnosti, saj slovensko časopise sploh ni omenilo priprav na ustanovitev ali delovanja javne kuhinje, kar je bilo v veliki meri povezano z narodnostnimi spori, ki so v tem obdobju že močno krojili goriški vsakdan. Sledila je javna konferenca, ki jo je društvo ob sodelovanju deželnih oblasti v Gorici pripravilo 11. septembra 1886. Na njej so odbornice širši javnosti predstavile prednosti, ki bi jih imela javna kuhinja in s katerimi bi izboljšali življenjske razmere socialno ogroženih slojev prebivalstva. Ob tem so predstavile prednosti in dosežke, ki so jih tovrstne kuhinje imele v Vidmu, Reki, Torinu in Cervinjanu. Za zgled so si članice vzele predvsem prvo, ki so jo tudi podrobneje predstavile. Na konferenci so med drugim razpravlja-

li o možnostih financiranja delovanja, prostorih, kjer bi kuhinja delovala, sestavi in količini obrokov ter lokaciji kuhinje. Nekateri so predlagali, da bi kuhinjo postavili pri tovarnah, drugi pa, da bi bila v kateri izmed ulic, kjer je bila koncentracija revnega prebivalstva največja. Konferenco je italijansko goriško časopise pozorno spremljalo. Tako je bil na naslovnici časopisa *Corriere di Gorizia* o njej objavljen dolg članek.⁴¹ Za lažji potek poti do ustanovitve in delovanja so oblikovali komisijo, v kateri so bili goriški župan Maurovich, odvetnik dr. Francesco Marani, Karl Ritter von Záhony, predsednica društva baronica Rassauer-Marinelli, podpredsednica društva grofica Selma Coronini, blagajničarka društva Betty Reggio in štiri odbornice društva. Komisija je določila, da bo javno kuhinjo vodilo društvo ob finančni podpori mestnih oblasti, postavili pa bi jo v *Via del Cristo* v severnem delu mesta, blizu judovskega geta in na območju, kjer je živel najrevnejše prebivalstvo Gorice.⁴²

A ta lokacija ni dobila podpore, tako da so kuhinjo januarja 1887, ko je začela z delovanjem, postavili v ulici *Dreossi*, južno od goriškega gradu.⁴³ Otvoritev je potekala 2. januarja 1887 ob prisotnosti predstavnikov mestne in deželne oblasti. Poleg goriškega župana Maurovicha, deželnega glavarja grofa Franca Coroninija in okrajnega glavarja barona Franca Rechbacha se je je udeležil tudi vrh gospejnega društva v podporo revežem.⁴⁴ Kuhinja je bila namenjena revnim družinam, delavcem, obrtnikom in študentom, ki si niso mogli privoščiti dovolj hranljivih obrokov. Bila je prostorna in sodobno opremljena, ponujala pa je več različnih jedi. Za 16 kron je oseba dobila zelenjavno juho z govedino in stročnicami, za pet kron juho, za štiri krone stročnice, za devet kron meso in za dve kroni kos kruha.⁴⁵ Kasneje je bilo mogoče dobiti tudi druge obroke, na primer krompir, testenine, golaž in polento.⁴⁶ Prvi dan je okoli 50 članic društva revežem razdelilo 378 obrokov.⁴⁷ V nadaljevanju delovanja je hrano ob pomoči dveh moških delilo, obracunavalo in pripravljalo zaloge pet članic.⁴⁸ Časopise je podrobno opisalo otvoritev in v začetnem obdobju celo dnevno spremljalo delovanje kuhinje ter navajalo jedilnike in število razdeljenih obrokov. Dnevno je društvo razdelilo med 300 in 400 obrokov,⁴⁹ občasno pa je njihovo število presegllo 600.⁵⁰ Te številke so bile sorazmerno visoke glede na število prebivalcev Gorice, ki jih je bilo takrat okoli 20.000.

Stalna kuhinja je bila lažje dostopna in bolj učinkovita pri pomoči od prejšnjega sistema občasnega

⁴¹ *Corriere di Gorizia*, 16. 9. 1886, št. 111.

⁴² *Corriere di Gorizia*, 23. 9. 1886, št. 114.

⁴³ *Corriere di Gorizia*, 30. 12. 1886, št. 156.

⁴⁴ *Corriere di Gorizia*, 4. 1. 1887, št. 2.

⁴⁵ *Corriere di Gorizia*, 30. 12. 1886, št. 156.

⁴⁶ *Corriere di Gorizia*, 6. 1. 1887, št. 3.

⁴⁷ *Corriere di Gorizia*, 4. 1. 1887, št. 2.

⁴⁸ *Corriere di Gorizia*, 1. 3. 1887, št. 26.

⁴⁹ *Corriere di Gorizia*, 11. 1. 1887, št. 5.

⁵⁰ *Corriere di Gorizia*, 24. 2. 1887, št. 24.

³⁶ *Corriere di Gorizia*, 10. 8. 1886, št. 95.

³⁷ *Corriere di Gorizia*, 23. 9. 1886, št. 114.

³⁸ Weigl, *Von der Armenpflege*, str. 73.

³⁹ *Corriere di Gorizia*, 26. 8. 1886, št. 102.

⁴⁰ *Corriere di Gorizia*, 23. 9. 1886, št. 114.



Središče dobrodelne dejavnosti na Goriškem in Gradiškem – Gorica v obdobju pred prvo svetovno vojno (Zbirka razglednic Goriške knjižnice Franceta Bevka).

oziroma časovno omejenega razdeljevanja. Njeno delovanje je za društvo pomenilo enega največjih stroškov in finančnih zalogajev. Za leti 1888 in 1889 je ta strošek znašal 860 goldinarjev, tj. slabih 45 odstotkov vseh odhodkov društva.⁵¹ Leta 1908 je strošek skupaj z razdeljenim lesom znašal 1618,42 krone, tj. slabih 35 odstotkov vseh stroškov.⁵² Velik del stroškov in potreb po hrani je društvo pokrilo z organiziranjem javnih prireditev in s finančnimi ali materialnimi donacijami članstva in podpornikov ter podpornic. K darovanju je večkrat pozvalo tudi časopisje in tako pripomoglo k večjemu odzivu.⁵³ Tako je lahko društvo razdeljevalo hrano ves čas svojega delovanja. Javna kuhinja in tovrstni sistem razdeljevanja hrane sta bila model za nekatere druge javne kuhinje, ki so jih v kasnejših desetletjih ustanovili v Gorici in nekaterih drugih naseljih po deželi.

Študentovska kuhinja

Javna kuhinja, ki jo je ustanovilo gospejno društvo, je bila namenjena splošni javnosti, ki se je soočala s socialnimi težavami. Od leta 1885 je krajše obdobje vzporedno delovala še ena tovrstna socialna ustanova, ki pa je hrano ponujala specifični skupini goriškega prebivalstva – mladim šolarjem. Dežela je v tem pogledu sledila nekaterim evropskim okoljem, ki so v drugi polovici 19. stoletja začela v okviru izobraževalnih institucij ali podpornih ustanov organizirati sistem menz, v katerih so lahko predvsem revni in daleč od doma živeči učenci prišli do subvencioniranega ali brezplačnega obroka. Tovrstna pomoč, ki je vsaj deloma razbremenila proračune revnih družin,

je marsikateremu otroku omogočila šolanje, hkrati pa je pozitivno vplivala na zdravje in preprečevanje podhranjenosti uporabnikov.⁵⁴ Poleg tega so imele menze izobraževalni in moralni namen, saj so v njih poleg razdeljevanja hrane organizirali učenje, molitev in aktivno preživljanje prostega časa pod nadzorom učiteljev. Tako so preprečili, da bi se učenci v prostem času samovoljno gibali po mestu.⁵⁵

Od šolskega leta 1884/85 je tovrsten sistem razdeljevanja hrane organizirala tudi Vincencijeva družba, verska organizacija, ki je v Gorici delovala od leta 1879 in se je močno angažirala na dobrodelnem področju.⁵⁶ *Študentovska kuhinja*, kot so jo poimenovali, je skrbela za prehrano revnih dijakov. Vodil jo je profesor na goriškem učiteljski in literarni zgodovinar Julij pl. Kleinmayr,⁵⁷ ob pomoči nekaterih drugih goriških profesorjev in duhovnikov, prostore pa je imela v Nunki ulici (*Via delle Monache*).⁵⁸ Hrano so pripravljale redovnice, sestre sv. Križa.⁵⁹ V prvem letu delovanja je kuhinja razdelila 1648 obrokov 20 do 24 dijakom.⁶⁰ V šolskem letu 1885/86 je obroke prejelo 36 dijakov, med katerimi je bilo po narodnosti 29 Slovencev, sedem pa Italijanov.⁶¹ Glede na poročila, ki jih je Kleinmayr objavljaval v časopisu *Soča*, število hkratnih prosilcev ni presegalo 40. Obiskovali so jo učenci iz goriške gimnazije, realke in deške vadnice,⁶² ki so prihajali iz Gorice, Mirna, Solkana, Ločnika, Šempetra, Pod-

⁵¹ *Corriere di Gorizia*, 30. 5. 1889, št. 65.

⁵² *Vierzigste Jahres-Rechenschaft*, str. 2.

⁵³ Primer: *Corriere di Gorizia*, 5. 11. 1884, št. 89.

⁵⁴ Davin, *Family and Domesticity*, str. 156–157.

⁵⁵ Scholliers, *Eating Out*, str. 114.

⁵⁶ Fuchs, *Gender and Poverty*, str. 200; *Soča*, 22. 3. 1889, št. 12.

⁵⁷ Jevnikar, Kleinmayr pl. Julij, str. 61–62.

⁵⁸ *Soča*, 26. 6. 1885, št. 26.

⁵⁹ *Soča*, 26. 3. 1886, št. 13.

⁶⁰ *Soča*, 21. 5. 1886, št. 21.

⁶¹ *Soča*, 26. 3. 1886, št. 13.

⁶² *Soča*, 15. 7. 1887, št. 29.

gore, Moše, Pevme in Štandreža.⁶³ Kot je razvidno iz zapisov, je bil namen kuhinje pomoč socialno šibkim učencem, a hkrati nadzor in uvajanje discipline ter delovnih navad med dijaki, da niso prostega časa izkoristili za morebitno nemoralno početje izven prostorov šole, na goriških ulicah. »*Ti reveži so dosihmal zaorali od 10. ure dopoldne do 2. ure popoldne pohajkovati po mestu brez zavetja, brez nadzorstva, brez učenja in večinoma tudi – razen kosa kruha – brez hrane /.../ V lepih in primerno uravnanih prostorih, v nunskih ulicah hiš. št. 8 imajo dijaki svoje zavetišče vsak dan od 10. do 2. ure s sledečim redom: od 10–12 dop. učenje; ob 12. molitev in jed; od ½ 1–1 prosto. Med tem časom si v posebni sobi snažijo čevlje, čedijo obleko itd. Od 1 do ¾ 2 zopet učenje in potem odhod v šolo. Vse to se vrši pod nadzorstvom gg. učiteljev in duhovnikov, deloma še aktivnih, deloma upokojenih, ki svoje znanje in svoj dragi čas nježni mladini darujejo.*«⁶⁴ Tako je kuhinja dijakom omogočila, da so se hranili »*duševno in telesno*«. ⁶⁵ Svojih varovancev ustanova ni podpirala le s hrano, ampak jih je večkrat obdarovala tudi z oblačili, knjigami in šolskimi potrebščinami.⁶⁶

Redno delovanje kuhinje je omogočalo financiranje iz članarin članov društva in prostovoljnih prispevkov.⁶⁷ Znaten del sredstev za delovanje so prispevali pripadniki plemstva in družbene elite. Med podporniki in podpornicami tako najdemo Mario Thereso grofico Chambord, ki je letno darovala 200 goldinarjev,⁶⁸ baronici Angiolino Ritter von Záhony in Marie Spaun,⁶⁹ politika Antona Gregorčiča⁷⁰ in Rajmunda Mahorčiča⁷¹ ter duhovnika Jožefa Marušiča.⁷² Grofica Mathilde Coronini je leta 1886 dovolila uporabo svoje palače za izvedbo letnega občnega zbora kuhinje.⁷³ Kuhinji so podporo namenjale vse narodnostne skupine v deželi, pa tudi mestne in deželne oblasti.⁷⁴ Tudi delovanje kuhinje je bilo nadnarodnostno, saj so poročila tiskali v slovenskem in italijanskem jeziku, oba jezika so uporabljali tudi na sestankih in občnih zborih.⁷⁵ V primerjavi z javno kuhinjo, ki jo je gospejno društvo organiziralo v podporo revežem, je imela študentska kuhinja pri slovenskem časopisju močno podporo. *Soča* je bralce pogosto pozivala k darovanju, hkrati pa je njeno uredništvo zbiralo prispevke za kuhinjo in na svojih straneh objavljalo sezname darovalcev ter darovalk.⁷⁶

⁶³ *Relazione alla Dieta*, str. 71.

⁶⁴ *Soča*, 26. 3. 1886, št. 13.

⁶⁵ *Soča*, 26. 6. 1885, št. 26.

⁶⁶ *Soča*, 10. 12. 1886, št. 50.

⁶⁷ Primer: *Soča*, 12. 6. 1885, št. 24.

⁶⁸ *Soča*, 9. 4. 1886, št. 15.

⁶⁹ *Soča*, 26. 6. 1885, št. 26.

⁷⁰ *Soča*, 15. 7. 1887, št. 29.

⁷¹ *Soča*, 5. 2. 1886, št. 6.

⁷² *Soča*, 7. 5. 1886, št. 19.

⁷³ *Soča*, 12. 3. 1886, št. 11.

⁷⁴ *Soča*, 1. 1. 1886, št. 1. Goriški deželni zbor je leta 1886 kuhinji namenil 100 goldinarjev.

⁷⁵ *Soča*, 12. 3. 1886, št. 11.

⁷⁶ *Soča*, 15. 7. 1887, št. 29.

Iz časopisnih poročil je razvidno, da je bila študentska kuhinja aktivna predvsem v drugi polovici 80. let 19. stoletja, kasneje pa se članki o delovanju ne pojavljajo več, k čemur je lahko botrovalo več težav. Konec oktobra 1887 so mestne oblasti stavbo, v kateri je delovala kuhinja, zaprle zaradi zdravstvenih razlogov, a je bila prepoved delovanja v le nekaj dneh odpravljena.⁷⁷ Iz časopisnih poročil je razvidno, da se je predvsem proti koncu tega desetletja soočala s pomanjkanjem finančnih sredstev, na kar nakazujejo pozivi k aktivnejši podpori in poudarjanje dejstva, da odhodki presegajo prihodke.⁷⁸ Z zatonom dela je morda povezan tudi odhod vodje Kleinmayrja, ki je bil leta 1890 iz Gorice premeščen na novo delovno mesto v Koper.⁷⁹

Dijaška kuhinja

Leta 1907 je slovenska skupnost v Gorici zagnala nov projekt razdeljevanja subvencioniranih ali brezplačnih obrokov učencem – dijaška kuhinjo, ki je delovala na podoben način kot študentska kuhinja.⁸⁰ K ustanovitvi je že tri leta pred tem na javnem shodu akademskega društva Adrija pozval slovenski politik Bogumil Vošnjak.⁸¹ Kuhinjo je kasneje ustanovila ena od osrednjih slovenskih gospodarskih institucij v Gorici – Trgovsko-obrtna zadruga, ki je delovala v okviru liberalnega političnega tabora.⁸² Zadruga je tudi zagotovila prostore v svoji stavbi v ulici Svetege Ivana (*San Giovanni*) in pokrila večji del stroškov delovanja. Ob pričetku delovanja se je vodstvo obrnilo na slovensko javnost v mestu in deželi: »*Koliko nadarjenih, pridnih, vrednih slovenskih sinov mora ostati v ozkem krogu priprostega življenja. Pot v srednje ali višje šole, kjer bi si razvili in popolnili svoje duševne zaklade, jim je zaprta radi revščine! Nastavimo svoje moči. Potrudimo se, da povzdignemo število nadarjenega slovenskega naraščaja v solah. Očitanja, da nam odjeda tujec najboljše kose kruha, mora ponehati, ko bomo imeli v vseh strokah dovolj svojih ljudi!*«⁸³ Za razliko od študentske kuhinje, ki je pomagala učencem vseh narodnih skupin, se je dijaška kuhinja osredotočila le na pomoč slovenskim učencem. Iz poziva je razvidno, da so si s tovrstno pomočjo prizadevali okrepiti število in vlogo slovenskih učencev v glavnem mestu. Šlo je za izrazito narodni projekt, ki si je zadal pridobiti široko podporo pri slovenski skupnosti v Gorici in širše v deželi.

Delovanje je bilo podobno kot pri študentski kuhinji, saj je odbor skrbel tudi za moralno vzgojo dijakov, ki so obiskovali kuhinjo. Nadzor so izvajali

⁷⁷ *Soča*, 4. 11. 1887, št. 45.

⁷⁸ *Soča*, 15. 7. 1887, št. 29.

⁷⁹ Jevnikar, Kleinmayr pl. Julij, str. 62.

⁸⁰ Šatej, *Žensko delovanje*, str. 49–50.

⁸¹ *Gorica*, 30. 8. 1904, št. 70.

⁸² Waltritsch, *Slovensko gospodarstvo v Gorici*, str. 80–81.

⁸³ *Soča*, 14. 9. 1907, št. 104.

Rodoljubl, prijatelji mladine, spominjajte se, posebno pri veseljih, tudi prepotrebne Dijaške kuhinje in Vi, dijaki, ki ste bili že, ali pa boste še deležni dobrote Dijaške kuhinje, agitirajte za prepotrebno Dijaško kuhinjo v Gorici!
Šolsko leto začne kmalu zopet in dijaki se že oglašajo za vsprejem v Dijaško kuhinjo, prispevkov za prihodnje šolsko leto pa do sedaj še ni nič. Kaj bo?! — Nadzorstvo.

*Poziv za darovanje dijaški kuhinji
 (Soča, 16. 7. 1910, št. 70).*

slovenski goriški učitelji, medtem ko je bilo vodenje kuhinje v rokah slovenskih narodnih dam.⁸⁴ Za zgled si je Trgovsko-obrtna zadruga vzela podobna primera tovrstnih kuhinj in Celju in Kranju.⁸⁵ V Kranju je kuhinja z istim imenom delovala že od leta 1894.⁸⁶ Ustanovni upravni svet goriške dijaške kuhinje je štel sedem članov in članic – to so bili prof. Ivan Košnik, šolski svetnik Fran Plohl, prof. Jakob Zupancič, deželni sodni svetnik Josip Kovač, Ivanka Gabršček, Marija Kopač in Amalija Lavrič. Kuhinjo so vodile tri ženske. Prvo leto je bilo sprejetih 34 dijakov,⁸⁷ a se je število uporabnikov že v krajšem času močno povečalo. Leta 1909 je tako obroke prejelo 76 dijakov – 25 gimnazijcev, 12 učencev realke, deset pripravnikov, en vajenec in 28 učiteljskih kandidatov. Število prijav je presehalo število prostih mest, zato je morala tega leta kuhinja odkloniti 14 dijakov zaradi pomanjkanja prostorov in previsokih stroškov. Glede na poročilo je kuhinja leta 1909 mesečno pripravila 1952 kosil in 1642 večerij, skupni strošek pa je znašal nekaj več kot 809 kron. Plačila s strani družin dijakov so pokrila 310 kron (38 odstotkov), ostale stroške pa je kuhinja krila s pomočjo različnih donacij. Za pripravo hrane so tedensko med drugim porabili okoli 100 kg krompirja, 70 kg kruha, 25 kg fižola in 20 kg mesa.⁸⁸ Julija 1911 se je kuhinja ločila od Trgovsko-obrtna zadruga, ki je bila zaradi hudih finančnih težav v veliki krizi, in se preoblikovala v samostojno društvo, kot razlog pa je novoizvoljeni odbor, ki ga je vodil učitelj in ravnatelj Fran Strnad, navedel boljšo organiziranost in lažji dostop do sredstev.⁸⁹ Dve leti po preoblikovanju je društvo, katerega novi predsednik je bil profesor Martin Mastnak, sestavljalo 68

⁸⁴ Soča, 14. 9. 1907, št. 104.

⁸⁵ Soča, 13. 8. 1907, št. 91.

⁸⁶ Rogelj, Skrb za revne, str. 74–75.

⁸⁷ Gabršček, *Goriški Slovenci*, str. 253–254.

⁸⁸ Soča, 13. 11. 1909, št. 133.

⁸⁹ Soča, 15. 7. 1911, št. 80.

Dijaška kuhinja v Gorici sprejme kuharico
 izvežbano, zdravo, ne pod 30 let. staro.
 Zglasiti se je do 25. t. m. vsak dan pri gospej Ivanki Gabrščekovi, Gosp. ul. 7, II. 396-2

*Oglas za zaposlitev kuharice v dijaški kuhinji,
 objavljen v časopisu Soča (Soča, 25. 11. 1913, št. 107).*

rednih članov, dva ustanovna člana, en častni član ter več podpornikov.⁹⁰

Kuhinja je imela ob intenzivnem poročanju liberalnega časopisja veliko podpore med slovensko skupnostjo v Gorici in deželi.⁹¹ Ljudje so darovali tako denar kot živila za pripravo obrokov. Odbor je javnost večkrat prosil predvsem za krompir, korenje, repo, fižol, grah in sadje.⁹² Odziv je bil množičen, na kar nakazujejo pogoste objave seznamov darovalcev v časopisu *Soča*. Med aktivnimi darovalci najdemo vidne slovenske javne osebnosti v deželi (na primer Just Bačar, Henrik Tuma, Alojzij Franko, Dragotin Treo, Ignacij Gruntar, Karel Podgornik), številne posojilnice, hranilnice, občine, šolske odbore in deželni zbor.⁹³ Po številnih naseljih dežele so organizirali posebne prireditve, na katerih so zbirali sredstva za kuhinjo, aktivno pa so se angažirali tudi varovanci, ki so prirejali dogodke z namenom finančne pomoči društvu.⁹⁴ Kljub pogostim pozivom in dogodkom je občasno zmanjkalo nekaterih surovin za pripravo obrokov, društvo pa je pestil finančni primanjkljaj.⁹⁵ Delovanje kuhinje je spomladi 1915 prekinila prva svetovna vojna oziroma spopad med Avstro-Ogrsko in Italijo.

Javne kuhinje za pomoč pelagričnim bolnikom v furlanskem delu dežele

Poleg omenjenih primerov v Gorici lahko posebej izpostavimo specifične javne kuhinje, ki so v furlanskem delu dežele nastale kot posledica boja proti boleznim pelagra.⁹⁶ Pelagra je bila hipovitaminoza – bo-

⁹⁰ Soča, 18. 10. 1913, št. 96.

⁹¹ Soča, 19. 12. 1911, št. 146.

⁹² Soča, 14. 9. 1907, št. 104.

⁹³ Soča, 18. 10. 1913, št. 96.

⁹⁴ Soča, 21. 3. 1911, št. 33.

⁹⁵ Soča, 18. 1. 1913, št. 8.

⁹⁶ O pelagri v avstro-ogrskem kontekstu glej: Flamm, *Die Pelagra*, str. 1–22.

lezen, ki je nastala zaradi pomanjkanja niacina, kar je bilo posledica prekomerne in enolične prehrane, ki je temeljila na koruzi. Telesne spremembe so se pojavile na koži, prebavilih in možganih. Prvi simptomi bolezni so bili utrujenost, izguba apetita, prebavne težave, nespečnost in poškodbe na koži, predvsem na okončinah ter okoli vratu. Ob daljšem trajanju bolezni so se pojavili še driska, dermatitis, demenca, psihološke težave (anksioznost, depresija) in v primeru nezdravljenja tudi smrt.⁹⁷ Zaradi razširjenosti med nižjimi sloji prebivalstva se je zanjo uveljavilo ime »bolezen revežev«.⁹⁸ Na Goriškem in Gradiškem se je pojavila v prvi polovici 19. stoletja in se v kasnejših desetletjih endemično razširila predvsem v furlanskem delu dežele (sodni okraji Červinjan, Gradišče in Tržič). Glavni razlog za širitev je bilo prekomerno intenzivno monokulturno poljedelsko gospodarstvo,⁹⁹ saj so se zemljiški lastniki in z njimi posledično velik del podeželskega prebivalstva usmerili v množično pridelovanje koruze za izvoz.¹⁰⁰ Posledično se je lokalni notranji trg zasitil s koruzo, ki je postala glavna sestavina jedilnikov predvsem nižjih slojev. Hkrati je pomanjkanje finančnih sredstev, s katerimi bi si lahko revno prebivalstvo kupilo druge sestavine, in pomanjkanje drugih kmetijskih pridelkov zaradi prestrukturiranja obdelovalnih površin povzročilo otežen dostop do ključnih vitaminov in v 80. letih 19. stoletja sprožilo endemično širjenje pelagre, ki je povzročila smrt več sto ljudi, predvsem žensk, otrok in starejših. Furlansko podeželsko prebivalstvo se samo ni uspelo učinkovito boriti proti posledicam bolezni, saj sta ga poleg pomanjkanja pestre prehrane pestila slaba izobrazba in pomanjkanje zdravstvenih storitev ter finančnih sredstev, s katerimi bi si ljudje lahko plačali bolniško oskrbo, zdravila in druge prehranske surovine. Lokalne oblasti same niso dosegle vidnih uspehov pri preprečevanju širjenja pelagre, zato so za pomoč zaprosile deželne oblasti v Gorici ter državne oblasti na Dunaju. Podpora deželnih in državnih oblasti se je dopolnjevala s finančnimi injekcijami ter organiziranjem zdravniške oskrbe in javnih kuhinj na podeželju, s čimer so vsaj delno zajezili širjenje bolezni ter pomagali bolnikom.¹⁰¹

Organizacija javnih kuhinj je bila ena prvih oblik aktivnega in uspešnega boja proti bolezni, razvili pa so jo lokalni človekoljubi, ki so bili v neposrednem stiku z okoljem ter so se prvi soočili s hudimi posledicami pelagre. Glavna naloga kuhinj je bila zagotavljanje pestrejšje prehrane in odmik od enoličnih jedilnikov, sestavljenih iz pretežno koruznih jedi. K tovrstnim ukrepom so pozivali tudi številni dopisniki v časopisju: »Edini pomoček to bolezen kolikor možno omejeti bil bi, ako bi se prebivalstvo boljših in tečnejših

jedi preskrbovalo. Se ve, da je to kaj težko, kajti države imajo dandanes ogromnih stroškov z drugimi potrebami. Pri vsem tem bi pa občine same lahko prevzele nalogo preskrbeti svojim občanom tečnejšega živeža z ustanavljanjem zavodov, koder bi se prodajale tečne jedi in kruh v ceno ne ozirajoč se na dobiček.«¹⁰² V začetku leta 1886 sta Antonio Dreossi in Giovanni Zanetti v Červinjanu, enem najbolj prizadetih krajev, odprla javno kuhinjo, kjer so reveži iz lokalnega okolja po nizki ceni dobili obrok zelenjavne juhe.¹⁰³ Ta javna kuhinja je nastala še pred stalnim razdeljevanjem hrane gospejnega društva za pomoč revežem. Goriško dobrodelno društvo je červinjansko kuhinjo izpostavilo kot zgled za lastne pobude na tem področju.¹⁰⁴ Dve leti kasneje sta v občini Terzo delovali dve tovrstni kuhinji, hkrati pa so lokalne oblasti pričele po številnih naseljih graditi javne krušne peči, s katerimi so lahko ustrezno termalno obdelali koruzno moko in zagotavljali pregled kakovosti koruznega žita.¹⁰⁵ Tovrstne javne kuhinje so se izkazale za učinkovit ukrep. Do začetka 20. stoletja so občine, lokalne skupnosti in zasebniki po številnih furlanskih krajih odprli posebna gostišča, kjer je prizadeto prebivalstvo hrano dobilo brezplačno ali po nizki ceni. Delovanje so financirali državna in deželna oblast ter zasebni donatorji.¹⁰⁶ Večina kuhinj in gostiln je delovala po 50 dni na leto, namenjene so bile izključno pelagričnim bolnikom, odprli pa so jih v jesenskih ali zimskih mesecih, ko je bil revnemu prebivalstvu dostop do hrane otežen. Leta 1909 je delovalo deset tovrstnih gostiln, in sicer v Martinščini, Aiellu, Pierisu, Červinjanu, Terzu, Villi Vicentini, Ogleju, Fiumicellu, Muscolih in Scodovacci. Skupno število oskrbljenih oseb je bilo tega leta 310, med njimi 82 otrok mlajših od deset let. Med oskrbovance so skupno razdelili 16.903 porcij kosila in 4200 porcij večerje. Skupni strošek je znašal okoli 9400 kron. V poročilu je c. kr. višji okrajni zdravnik v Gradišču dr. Antonio Lius zapisal, da se je bolnikom, ki so se prehranjevali v gostilnah, zdravstveno stanje izboljšalo.¹⁰⁷

Tovrstne javne kuhinje, ki so jih oblasti ali posamezniki organizirali po furlanskih krajih, so bile eden glavnih in najuspešnejših ukrepov za boj proti pelagri in izboljšanje zdravstvenih razmer med tamkajšnjim prebivalstvom.¹⁰⁸

Sklep

Sistem javnih kuhinj, s katerim so oblasti in dobrodelne organizacije pomagale revnemu prebivalstvu, je imel na področju dobrodelnosti vidno mesto

⁹⁷ Kiple, *The Cambridge World*, str. 918–921.

⁹⁸ Ginnaio, *Pellagra in Late*, str. 585.

⁹⁹ Montanari, *Lakota in izobilje*, str. 176–180.

¹⁰⁰ Valenčič, *Kulturne rastline*, str. 264–267.

¹⁰¹ Devetak, »Hči glada in mati umobola«, str. 5–15.

¹⁰² *Edinost*, 9. 4. 1887, št. 29.

¹⁰³ *Corriere di Gorizia*, 12. 1. 1886, št. 5.

¹⁰⁴ *Corriere di Gorizia*, 16. 9. 1886, št. 111.

¹⁰⁵ *Soča*, 18. 1. 1889, št. 3.

¹⁰⁶ *Gorica*, 22. 4. 1902, št. 32.

¹⁰⁷ *Soča*, 25. 8. 1910, št. 97.

¹⁰⁸ Devetak, »Hči glada in mati umobola«, str. 10–11.

tudi na Goriškem in Gradiškem. V času pogostih družbenih in ekonomskih kriz je bila tovrstna pomoč pomembna, saj je imelo socialno ogroženo prebivalstvo zaradi slabih letin ali pomanjkanja finančnih sredstev omejen dostop do (ustrezne) hrane. Za pomoč se je oblikovalo več sistemov razdeljevanja obrokov. Najpomembnejša in najdlje delujoča kuhinja je bila plod intenzivnih prizadevanj glavnega goriškega dobrodelnega društva – gospejnega društva za pomoč revežem, ki je v Gorici hrano delilo ves čas svojega delovanja, od konca 60. let 19. stoletja do prve svetovne vojne. Po daljšem obdobju omejenega razdeljevanja hrane je leta 1886 društvu uspelo odpreti stalno kuhinjo, ki je revnim pomagala vse dni v letu. Šlo je za splošno javno kuhinjo, ki je sprejemala vse starostne skupine socialno ogroženih prebivalcev mesta in bližnje okolice.

Vzporedno s to kuhinjo sta v mestu daljše obdobje delovali še dve tovrstni instituciji, ki sta se osredotočili na pomoč specifični skupini – srednješolcem. V drugi polovici 80. in v začetku 90. let 19. stoletja je Vincencijeva družba organizirala študentovsko kuhinjo, leta 1907 pa je slovenski liberalni tabor ustanovil dijaško kuhinjo, ki je delovala do prve svetovne vojne. Obe kuhinji sta bili namenjeni zagotavljanju obrokov revni šolski populaciji v Gorici. Vsi trije primeri so pomembno pripomogli k reševanju socialne problematike v glavnem mestu dežele, kamor se je stekalo tudi okoliško revno prebivalstvo. Ta sistem je poleg zagotavljanja osnovnih obrokov vključeval element socialnega nadzora nad uporabniki, ki je bil usmerjen predvsem v moralno izobraževanje. Šolske kuhinje so imele poleg tega še eno pomembno funkcijo – krepitev intelektualnega potenciala dežele, saj so s kritjem stroškov za prehrano marsikateremu revnemu učencu omogočale, da se je lahko šolal in prišel do srednješolske izobrazbe, ki je v obdobju Avstro-Ogrske omogočala dostop do boljše plačanih služb in s tem vzpon po družbeni lestvici.

Gorica je bila središče tovrstne preskrbe s hrano za revne, a se je na prehodu iz 19. v 20. stoletje na furlanskem podeželju vzporedno razvil sistem javnih kuhinj, ki je nastal kot posledica boja proti boleznim pelagra. Številne kuhinje, ki so jih v sodelovanju postavljali zasebniki in javne institucije, so pomembno pripomogle k uspešnejšemu boju proti enemu največjih zdravstvenih problemov, ki je v obdobju Avstro-Ogrske krojil socialno podobo furlanskega dela dežele.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASGO – Archivio di stato di Gorizia
I. R. Capitanato Distrettuale di Gorizia

ČASOPISNI VIRI

Corriere di Gorizia, 1884, 1886, 1887, 1889.
Edinost, 1887.
Gorica, 1902, 1904, 1912.
L'Eco del Litorale, 1882, 1911.
L'Isonzo, 1873, 1874, 1880.
Soča, 1885–1913.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

- Blaj Hribar, Neja: Pomanjkanje v Ljubljani po velikonočnem potresu leta 1895. *Lakote in pomanjkanje: slovenski primer* (ur. Mojca Šorn). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, str. 113–132.
- Claricini, Alessandro de: *Gorizia nelle sue istituzioni e nella sua azienda comunale durante il triennio 1869–1871: Ricordo del podestà Alessandro nob. de Claricini ai diletti suoi concittadini 1872*. Gorizia: tip. Seitz, 1873.
- Davin, Anna: Family and Domesticity: Food in Poor Households. *A Cultural History of Food in the Age of Empire* (ur. Martin Bruegel). London, New York: Berg, 2012, str. 141–164.
- Devetak, Robert: Gospodarska kriza na Goriškem in Gradiškem v letu 1879 ter ukrepi oblasti in dobrodelnih institucij za njeno reševanje. *Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici* (ur. Petra Kolenc). Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 281–299. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610501701>
- Devetak, Robert: »Hči glada in mati umobola«: bolezen pelagra in njeno preprečevanje na Goriškem in Gradiškem v obdobju Avstro-Ogrske. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 27, 2020, št. 1, str. 5–15.
- Devetak, Robert: *Vstop žensk v javni prostor in vloga društev na Goriškem in Gradiškem 1867–1918: doktorska disertacija*. Ljubljana, 2019.
- Dobaja, Dunja: Od ljudske kuhinje na Streliški ulici do ljudske kuhinje na Zaloški cesti v Ljubljani. *Lakote in pomanjkanje: slovenski primer* (ur. Mojca Šorn). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, str. 239–260.
- Doležalová, Antonie: The Story of Poverty: An Interpretation of the Concept of Poverty in Czech Economic Thought in the 19th and 20th Centuries. *Poverty, Charity and Social Welfare in Central Europe in the 19th and 20th Centuries* (ur. Olga Fejtová et al.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017, str. 40–52.

- Dudeková, Gabriela: Municipal Social Welfare in Bratislava during the 19th and Early 20th Centuries: Examples and Modernisation Trends. *Poverty, Charity and Social Welfare in Central Europe in the 19th and 20th Centuries* (ur. Olga Fejtová et al.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017, str. 143–162.
- Flamm, Heinz: Die Pellagra – vor 250 Jahren im Kaisertum Österreich erstmals beschrieben, wurde sie zu einer lebensbedrohenden Endemie in einigen Provinzen. *Wiener Klinische Wochenschrift*, 133, 2021, št. 1, str. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00508-021-01840-z>
- Frohman, Larry: *Poor Relief and Welfare in Germany from the Reformation to World War I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Fuchs, Rachel G.: *Gender and Poverty in Nineteenth-Century Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Fuchs, Rachel G.; Thompson, Victoria E.: *Women in Nineteenth-Century Europe*. New York: Palgrave, 2005.
- Gabršček, Andrej: *Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice: Knj. II: Od leta 1901 do 1924*. Ljubljana: Tiskarna »Slovenija«, 1934.
- Ginnaio, Monica: Pellagra in Late Nineteenth Century Italy: Effects of a Deficiency Disease. *Population* 66, 2011, št. 3–4, str. 583–609. DOI: <https://doi.org/10.3917/pope.1103.0583>
- Glasser, Irene: *More Than Bread: Ethnography of a Soup Kitchen*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1988.
- Glasser, Irene: Soup Kitchens. *Encyclopedia of Homelessness: Volume 2 P–Z* (ur. David Levinson). Thousand Oaks: SAGE Publications, 2004, str. 525–527.
- Jevnikar, Martin: Kleinmayr pl. Julij. *Primorski slovenski biografski leksikon II*. (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982–1985, str. 61–62.
- Kalc, Aleksej: Vidiki razvoja prebivalstva Goriške-Gradiške v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. *Acta Histriae* 23, 2013, št. 4, str. 683–706.
- Kiple, Kenneth F. (ur.): *The Cambridge World History of Human Disease*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1999.
- Margulis, Matias E. in Hopewell, Kristen: Ljudske kuhinje: odgovor na neoliberalno zapuščino revščine in lakote v Argentini. *Časopis za kritiko znanosti* 33, 2005, št. 222, 2005, str. 218–233.
- Marušič, Branko: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.
- Montanari, Massimo: *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi*. Ljubljana: Založba I*cf., 1998.
- Perat, Mariza: *Gorica: njene zanimivosti in njen čas*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2012.
- Perrot, Michelle: Steping Out. *A History of Women in the West: IV. Emerging Feminism from Revolution to World War* (ur. Geneviève Fraisse, Michelle Perrot). Cambridge: Belknap Press, 1993, str. 449–481.
- Relazione alla Dieta provinciale della Principesca Contea di Gorizia e Gradisca sulla gestione della Giunta Provinciale dall'ultima sessione sino al 15 novembre 1886*. Gorizia: Tip. Seitz, 1886.
- Rogelj, Monika: Skrb za revne v Kranju v drugi polovici 19. stoletja. *Kronika* 46, 1998, št. 3, str. 55–76.
- Rumble, Victoria R.: *Soup Through the Ages: A Culinary History with Period Recipes*. Jefferson: McFarland & Company, 2009.
- Scholliers, Peter: Eating Out. *A Cultural History of Food in the Age of Empire* (ur. Martin Bruegel). London; New York: Berg, 2012, str. 107–122.
- Selišnik, Irena in Cergol Paradiž, Ana: Delovanje žensk od karitativnosti do socialnega dela: zgodovinski pregled razvoja dobrotelnosti in začetki idej socialnega dela v letih 1850–1941 na Slovenskem. *Socialno delo* 55, 2016, št. 5/6, str. 239–251.
- Šatej, Barbara: *Žensko delovanje na Goriškem od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne: magistrsko delo*. Ljubljana, 2012.
- Valencič, Vlado: Kulturne rastline. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: [enciklopedična obravnavna po panogah]. Zgodovina agrarnih panog. Zv. 1, Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan). Ljubljana: DZS, 1970, str. 251–272.
- Vierzigste Jahres-Rechenschaft der Görzer Frauenvereins zur Unterstützung der Armen (Gegründet 1869): für das Jahr 1908*. Görz: Paternolli, 1909.
- Waltritsch, Marko: Slovensko gospodarstvo v Gorici. *Od Maribora do Trsta: 1850–1914: zbornik referatov* (ur. Darko Friš, Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 77–84.
- Weigl, Andreas: Von der Armenpflege zur Sozialhilfe. Kommunale »daseinversorge« in Wien vom 19. Jahrhundert bis in die Gegenwart. *Poverty, Charity and Social Welfare in Central Europe in the 19th and 20th Centuries* (ur. Olga Fejtová et al.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2017, str. 70–91.



S U M M A R Y

Examples of soup kitchens operating in Gorizia and Gradisca before the First World War

In the nineteenth century, the system of public charities in Gorizia and Gradisca started to develop more intensively through founding a multitude of secular and religious charity associations as well as provincial institutions and through gradually introducing an effective state-level social policy. Diverse and frequent charitable initiatives were of paramount importance for alleviating common social hardships and poverty facing a substantial part of the population. One of the most crucial forms of delivering social aid was by distributing food in public places, with which charities provided the poor with healthier as well as more sufficient and nutritious meals that were out of daily reach to many. In the period of Austria-Hungary, Gorizia and Gradisca put in place a number of such charitable systems specifically adapted to

the needs of individual environments. In parallel to the general soup kitchen, which was run by female members of the city's main charity association for more than forty years, several other soup kitchens, too, operated in Gorizia to help poor schoolchildren. However, the ultimate purpose of the soup kitchens went well beyond ensuring food supply: rather than merely organizing the distribution of food, the social elites also aimed to impart moral values and education to the beneficiaries. This was all the more true of kitchens in schools, where the pupils' conduct and character were subject to particularly close scrutiny. During the same period, another specific system of soup kitchens was organized by individuals and local communities in the Friulian part of Gorizia in response to endemic pellagra. Set up across Friulian settlements, these soup kitchens tackled the problem of monotonous and—especially among the poor population—corn-based diet, which caused the deficiency of certain vitamins and eventually led to pellagra. By providing a more appropriate diet, the local authorities managed to mitigate, at least in part, the consequences of the disease, which affected several thousand people yearly, also killing many.



*Stavba goriške realke, kjer so se šolali tudi številni uporabniki studentovske in dijaške kuhinje
(Zbirka razglednic Goriške knjižnice Franceta Bevka).*